

TÜRKMENLER ARASINDA ALİ ŞİR NEVÂİ HAKKINDA ANLATILAN HALK DESTANLARI-1*

Nergis BİRAY**

Ali-şîr Nevâî (9 Şubat 1441-3 Ocak 1501) Türk edebiyatının klasik şâirlerindedir. Onun klasik Çağatay edebiyatının teşekkülündeki yeri inkâr edilemez. Şâirliği yanında devlet adamlığıyla da dikkati çeken Ali-şîr Nevâî'nin en yakın dostu, zamanın hükümdarı olan Hüseyin Baykara'dır. Beraber büyüüp öğrenim gören Ali-şîr Nevâî ile Hüseyin Baykara arasındaki dostluk, ölünceye kadar devam etmiştir.

Bütün Türk dünyasında farklı bir yere sahip olan Ali-şîr Nevâî, Türkmenler arasında da sevilen, gazelleri dilden dile dolaşan, "Hamse"si halk tarafından rağbet bulan, eserleri yayınlanan bir şâirdir. Türkmen halkı, çok sevdikleri bu şâirle yakın dostu Hüseyin Baykara etrafında birçok hikâye oluşturmuştur. Türkmen Devlet Neşriyatı'nın Berdi Kerbabayev imzasıyla 1948 yılında yayınladığı eserde, Ali-şîr Nevâî ile Hüseyin Baykara etrafında teşekkül etmiş bu hikâyeler verilmektedir.

Yazar, söz başında Nevâî'nin Türkmenler arasında "Mirali" adıyla anıldığını, Hüseyin Baykara'ya da "Sultansöyün" dendiğini belirtmektedir. Türkmenlerin kendi klasik şâirleriymişçesine sevdiği Nevâî'nin şiirlerinin ilkokul çocuklarının okuması için basıldığı, "Hamse" sinin halk arasında rağbet gördüğü, gazellerinin bahşaların dilinden düşmeyip uzun gecelerin şarkı ve saz meclislerine bu gazellerle başlandığı da üzerinde durulan konulardandır.

1948 yılında Özbekistan'daki Nevâîyi kutlamaları dolayısıyla bu eserin basılmasına karar verildiği, yazar tarafından dile

getirilmektedir. Kitapta yer alan hikâyelerin, Nevâî hakkında Türkmen halkı arasından toplananların tamamı olmadığı, rivayetlerin bütünü Türkmen Tarih-Dil-Edebiyat Enstitüsü'nün El Yazmaları Bölümünde bulunduğu da belirtilmektedir.

Kerbabayev'in Mirali adlı eserinde yer alan hikâyeler Türkiye Türkçesine aktarılırken birkaç sayfası eksik olan bir hikâye verilmemiştir. Hikâyelerden bazılarının Nasrettin Hoca fıkralarına benzerliği de dikkat çekicidir.

YILDIZ GÖREN

Horasan padişahı Sultansöyün'ün babası da padişahmış. Mirali'nin babası, onun yakın hizmetkârlarından biriymiş. Günlerden bir gün kuyruklu yıldızla ilgili bir dedikodu çıkmış. Padişah, zamanın alimlerine sorsa da bu dedikodunun sebebini bilen olmamış. En sonunda padişah falcılara bu konuyla ilgilenmelerini emretmiş. Falcılar, bir müddet sonra kuyruklu yıldızın doğacağını söyleyip onun özelliklerini anlatmışlar:

-Padişah-ı âlem, kuyruklu yıldız her otuz yılda bir kez doğar. O, sadece temmuz aylarında ağaçlarda yaşayan cızlan böceği gibi kısa ömürlüdür. Birkaç saat kadar görünüp kaybolur. Kim o yıldızı görür, yıldız gözden kaybolmadan hanımıyla koklaşır ve bir çocuğu olursa, bu çocuk tam bir edebiyat ustası olurmuş.

Falcılar, kuyruklu yıldızın hangi yıl, hangi aylarda doğacağını tahmin üzre söylemişler.

Padişah, şehirden ses duyulacak kadar uzaklıktaki gösterişli bir yerde büyük

bir minare yaptırıp, Mirali'nin babasını onun üstüne çıkarmış. Onu oraya direk gibi dikmiş. Ona, gündüz yatıp, gece gözüne bile kırpmadan beklemesini, yıldız doğduğu anda kendine haber vermesini emretmiş.

Mirali'nin babası, günlerce bekledikten sonra, bir gece tan atmasına yakın kuyruklu yıldızın doğduğunu görmüş. Hemen minareden inip padişaha doğru alabildiğine hızla koşmuş. Koşarak giderken yayılmakta olan koyunları ürkütmüş. Köpeklerin sesini duyan çoban onu yakalayıp:

-Sen hırsız mısın, kaybolmuş biri misin? diye sormuş.

Mirali'nin babası, köpeklerden el aman deyip kurtulduktan sonra, güçlkle cevap vermiş:

-Ben hırsız değil, padişahın adamıyım. Beni bırak, çok önemli bir haber götürüyorum.

-Bu haber neyse söyle, yoksa seni bırakmayacağım.

Yıldız gören, elini gökyüzüne doğru kaldırdı:

-İşte görüyor musun? Sen bütün ömrünü çölde geçirdiğin halde, bugüne kadar böyle bir yıldız görmemişindir. Onun farklı bir özelliği var.

Çoban, elindeki eğri dayağına dayanarak yıldızla hayran hayran baktıktan sonra:

-Onun özelliği nedir? diye sormuş.

-Kim bu yıldız gözden kaybolmadan hanımına yaklaşır ve bir çocuğu olursa, o çocuk söz söyleme ustası olurmuş.

Çoban, dayağını omzuna atıp, koyunları köpeklerine emanet ederek evine doğru hızla koşmuş.

Yıldız gören, sarayın kapısını çaldığında nöbetçi:

-Getirdiğin haberi söylemezsen kapıyı açmayacağım, demiş.

Yıldız gören, eliyle gökyüzündeki yıldızı gösterip, özelliğini nöbetçiye de anlatmış.

Nöbetçi elindeki anahtarları şingirdatarak avluya doğru hızla koşmuş.

Yıldız gören, padişaha kuyruklu yıldızın doğduğu haberini verir vermez, padişah şaşkınlıkla yıldızla baktıktan sonra ayağındaki terliklerini fırlatarak, en gözde hanımının yanına koşmuş.

Yıldız gören, kuyruklu yıldızla doğru bakıp biraz düşündükten sonra: "yıldız gören benim, haber veren benim, başkalarının ayş ve işrete koştuğu şu sırada ben niye duruyorum ki?! Gerçekten de aptalım! Bırak, benden de akıllı bir oğul olsun" diyerek kulübesine doğru hızla koşmuş.

Bir müddet sonra padişah, yine fal baktırmış. Falcılar:

-Bu kuyruklu yıldız gören dört kişi var. Dünyaya dört çocuk gelecek, bunların ikisi kız, ikisi oğlan olacak. Oğlanlardan biri de senindir, demişler.

Padişah, bir taraftan oğlu olacağına sevinirken, diğer taraftan üç çocuğun daha dünyaya geleceği haberini kıskançlıkla karşılamış, yıldız göreni çağırarak sormuş:

-Ben, sana ne dedim? Bu sırrı benden başka hiç kimse bilmesin, kuyruklu yıldız benden başka kimse görmesin, dememiş miydin? Sen, yediğin ekmeğe nankörlük mü ediyorsun?

Yıldız gören, padişahın öntünde diz çöküp:

-Padişah-ı âlem, beni affederse, bunun sebebini anlatayım, demiş.

Padişah izin verince yıldız gören olanları anlatmaya başlamış:

-Şah-ı âlem, size haber vermek için alelacele gelirken, büyük çölnün hakimi, adamlarıyla etrafımı çevirdi. Olanları an-

latmazsam beni bırakmayacağını söyledi. Vaktin darlığını ve size haber verme zaruretini düşünerek olanları anlatmağa mecbur oldum.

Padişah esasını kuvvetle yere vurup gazapla bağırmış:

-Benim hükümtün geçtiği yerde ben-den başka hakim kim ola ki?

-Şah-ı âlem bağışlasın, siz bütün dünyanın hakimisiniz. Ama sizin olmadığınız çöllerde çoban, kendi hükümünü sürüyor.

-Peki. İkincisi kim?

-Şah-ı âlemin demirden kalesi var. Onun üstünden kuş olup uçmak istesen kanadın kırılır. Sizin huzurunuzda tez ulaşmak için, nöbetçiye yıldızın kuyruğunu tutturılmaktan başka çare bulamadım.

Padişah feleğin çarkının dönüşünü biraz düşündükten sonra sakalını sıvazlamış ve haykırmış:

-Ey hilekâr dünya! Ben kimim? Dünyada benimle at yarıştıranlar kimler? Çoban! Nöbetçi! İyi de, bunların üçüncüsü kim?!

-Şah-ı âlem, size haber verdikten sonra günün battığı tarafa doğru alçalıp giden yıldız, kuyruğunu benim boynuma doladı ve beni sürükledi, kapıma kadar alıp gidip ensemden ittirdi. Kulağıma ise "Cenâb-ı âlinin doğacak çocuğu için hizmetkâr yetiştir" şeklinde bir ses geldi. Bunun üzerine günahkâr kulunuz da bir tohum saldı.

Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat geçtikten sonra padişahattan Sultansöyün, yıldız görenden Mirali, çoban ile nöbetçiden de birer kız çocuğu dünyaya gelmiş.

Mirali ile Sultansöyün aynı evde yaşayıp aynı hocadan ders almış, okumuş, âlim olmuşlar. Sarayda hayat ne kadar güzel olursa olsun, Mirali "tavşan için doğduğu tepe" atasözündeki gibi, kendi doğup büyü-

düğü yerleri, uçsuz bucaksız çölu asla unuttu. Bu hasret yetmiyormuş gibi bir de Sultansöyün onu incitmiş:

-Sen, şalvarının yırtığını, gömleğinin bitini unuttun mu? Bana akıl verecek kim oluyorsun? diye azarlamış.

Mirali, Sultansöyün'e hiçbir şey demeden ilk fırsatta saraydan ayrılmış. Mirali'yi inciten, Mirali'yi kaçıran Sultansöyün'ün yüreği kaygıyla dolmuş. Sarayda rahat edemeyen padişah, Herat, Buhara ülkesi, Merv, Aha'da Mirali'yi aramış ama, hiçbir yerde ona rastlamadığı gibi gören ya da bilene de tesadüf etmemiş.

Sultansöyün, saraya döndükten sonra: "Mirali belki Hive, Daşhavuz taraflarına gitmiştir, bu vilâyetlere yerine getiremeyecekleri bir ferman gönderirsem bu fermanı işiten Mirali ortaya çıkar" diye düşünmüş:

-Hive, Daşhavuz yerleşim yerlerine fermandır: "Sizin atlarınızın pis kokusundan, atım bağlandığı yerde duramıyor. Bu sebeple, kim atını meydana bırakırsa at sahibinin de, yurt idarecisinin de gözleri oyulup oklanacaktır".

Sultansöyün'ün bu hükmü üzerine, Hive ve Daşhavuzlular'ın tavlalarından çıkaramadıkları atları kırılmış, durumları kötüleşmiş. Mirali halkın bu durumuna sabredemeyip:

-Bana beş altı tane koyun bulup getirin, ben sizi o fermanı kurtarayım, demiş.

-Koyunları önüne katan Mirali, Herat'a yarım günlük yol kaldığında hepsini serbest bırakmış. Kurtlar, koyunları parça parça etmiş. Bunun üzerine Mirali, Herat'a doğru dönüp ütü çıktığı boydan bağırır:

-Ay, alabay ha! Akbay ha! Garabay ha!
Mirali boğazını yırtarcasına bağırır:

halde, Herat köpeklerinden biri bile imdadına yetişmemiş.

Koyunlarını kaybedince dayağını sürüye sürüye Herat'a varan Mirali, rast geldiği köpeği dövmeye başlamış. Köpek sahipleri, Sultansöyün'e:

-Çoban kıyafetli biri köpeklerimize saldırdı diye arz etmişler. Padişah, adamlarına emrederek Mirali'yi saraya getirtmiş. Sultansöyün, uzun yolun yorgunluğu sözünden okunan "çobana" sormuş:

-Ey çoban, köpeklere niçin vuruyorsun?

-Borçlarını ödemeleri için.

-Ne borcu?

-Pendi'nin çölünde, sürüme kurt saldırdı. Herat köpeklerini tüm çıktığı boydan bağıarak çağırdığım halde hiç-biri imdadıma yetişmedi. En sonunda sürüden bana yadigar kalan işte şu dayak oldu. Bu yüzden dayağım parça parça oluncaya kadar önüme çıkan köpeği cezalandırmaya karar verdim.

-Ne kadar ahmak bir çobansın! Ta Pendi'den Herat'a ses ulaşır mı?

-Ey padişahım, köpek karşısına gelen kurt karşısına da çıkabilir. Hive ve Daşhavuz'un atlarının kokusu iki aylık yoldan Herat'a gelebilir de benim sesim sadece beş günlük yoldan Herat'a gelemes mi?

-Mirali'yi görüntüsünden tanıyamayan padişah, sözünden tanyınca ona doğru atılmış ve onu sıkıca kucaklamış.

NIÇİN

Sultansöyün ile Mirali eski bir kanun delerini karıştırlarken okudukları şey onları hayrete düşürmüş: Sultansöyün'ün babası, Sultansöyün ile Mirali'den başka kuyruklu yıldız kardeşi olarak iki kızın daha dünyaya geleceğini altın kaplı, ipek kâğıtlı kitaba yazdırıp koymuş. O kızların aşkı, henüz yetişkinlik çağına ulaşmamış olan yiğitlerin ikisinin de gönlüne düşmüş.

Ama kızların nerede olduğu, onları nasıl bulacakları belli değilmiş. Onları akıl yoluyla bulmaktan başka çare olmadığını anlamışlar. Sultansöyün, Hive ve Daşhavuzlular için yaptığını hatırlatarak Mirali'ye bir ferman çıkarmayı teklif etmiş. Mirali, bu fikri kabul etmemiş.

-Kızların tabiatı nazik olur. Bu şekilde yersiz bir ferman, onların bizden nefret etmesinden başka bir şeye yaramaz. "Güzel söz yılanı deliğinden çıkarır" atasözündeki gibi, onları güzel sözle bulmak ya da göz göre göre yapılan haksız bir iş karşısında itiraz etmelerini sağlamak mümkündür.

Sultansöyün, Mirali'nin teklifini kabul edip iki adamına emretmiş:

-Güçsüz kuvvetsiz bir yiğidi öntütüze katın, kamçılıyarak, şehrin sokaklarında dolaştırın. Kim sizin yaptığınız işi düşüncesizlik diye nitelendirirse, ona hiçbir şey söylemeyin. Hareketinizi doğru bulanı ise yanıma getirin.

Adamlar, güçsüz bir delikanlıyı dövmeye başlamışlar. Biri onlara:

-Bu yiğide niçin vuruyorsunuz? diye sorduğunda:

-Bu yiğit bizim her dediğimizi yapıyor, diye cevap vermişler.

-Eller dediklerini yapmayana vuruyor, siz, dediğinizi yapana vuruyorsunuz. Sizin bu yaptığınız yersiz bir iş, demişler. Onların yaptığı işi doğru bulan bir kişi bile çıkmamış.

En sonunda, sokağın avlusu yıkılan tarafındaki fırında ekmek pişiren bir kadına tesadüf etmişler. Yanında yetişkin bir kız da varmış. Bu kadın adamlara sormuş:

-Ey canlarım, bu yiğide niçin vuruyorsunuz?

-Bu, bizim her dediğimizi yapıyor.

-Vay, çaresiz olayım. Eller dediklerini yapmayana vuruyor, siz, dediğinizi yapana vuruyorsunuz. Böyle insafsızlık olur mu?

Kadının yanındaki kız sabredememiş, adamların yaptığı işe hak vermiş:

-Hayır, öyle değil! Bunlar doğru yapıyorlar. Ne zamana kadar söyleyip yaptırmak mümkün olur? Tâ ki kendi bilip yapınca kadar vurmak gerekir.

Adamlar, kızı alıp gitmek isteyince ekmeğe pişiren kadın dövünüp bağırmaya başlamış:

-Vah senin dilin kurusun, dilin! Sana, başa belâ dilden gelir demiyor muyum?

Kız hiç telaşlanmadan:

-Dilden başa belâ da gelebilir, baht da gelebilir deyip, gayet memnun bir şekilde adamlarla gitmiş.

Sultansöyün, örgütlü kara saçları yıldızın kuyruğu gibi iki göğsünün üstünde sallanan kızı süzerek sormuş:

-Ey kız, benim haksız işime doğru demenin sebebi nedir?

-Sultansöyün ile Mirali'nin haksız iş yapmayacaklarını bildiğim için.

-Sence, emre itaat eden adamını dövmek doğru mu?

-Devlete faydalı olacaksa, insan kanı dökmek de doğrudur.

Sultansöyün ona başka soru sormayıp, niyetini de saklamayı beceremeden, yalvarır bir halde Mirali'ye bakmış. Sultansöyün'ün yüreğindeki onun gözleminde olduğunu farkeden Mirali sormuş:

-Kızım Sultansöyün'ün dünyada sadece bir arzusu olsa, onun gerçekleşmesi de yalnız sana bağlı olsa, sen onun için merhamet elini uzatır mısın?

-Canla başla. Ama Sultansöyün'ün ayahnın tozu gözlerine sürme olan o bahtlı kızlardan, hanımlardan değilim. Benim babam kapıcıdır.

-Sultan, senin babana kapının anahtarını nasıl emanet edip inandıysa, sana

da sarayın anahtarını emanet etmek istiyor.

Kız, Sultansöyün ile Mirali'nin huzurunda eğildiğinde, onun örgütlü kara saçlarının ucu halının üstünde sürünüyor.

GÖKYÜZÜNÜN AK TAVUĞU

Sultansöyün yıldız görenden olan kızlardan birini aldığı için Mirali'ye biraz darılmış. Mirali bu fırsatı kaçırmayıp yaz aylarında gidip çiftçilik yapmış. Onun, tohumu farklı olan kavunları çok güzel olmuş. Mirali kendi kendine: "Sultansöyün herhalde beni unuttu, ben onu unutmam, ona bir eşek yükü kavun götürüyüm" diye düşünüp eşeğini yükleyip yola düşmüş. Mirali'nin geldiğini gören Sultansöyün onu tanımış ve nöbetçi kıyafeti giyip kapıda nöbet tutmaya başlamış. Mirali kapıdan geçmek isteyince, sormuş:

-Hey yiğit, kavunu nereye götürüyorsun?

-Sultansöyün'e götürüyorum.

-Ahmak mısın?. Sultansöyün bunlar için sana para vermez. En iyisi sen bunları alıp git de pazarda sat, biraz ekmeğe parası kazan.

Mirali, nöbetçi kıyafetindeki padişahı tanıdığı halde tanımamış gibi davranıp cevap vermiş:

-Ben kavunumu padişaha bir tattırayım, beş lirasını kaskarırsa eşek yükü kavunu, eksigi yerine koysun.

Sultansöyün saraya gidip, vezirleri ile atlanmaktayken, Mirali eşeğiyle gelmiş. Sultansöyün "ne getirdin?" diye sorunca:

-Ey padişahım, dünyanın en tatlı nimetinden size hediye getirdim, demiş.

Sultansöyün kamçısını kaldırıp:

-Ey yarım akıllı çiftçi, senin kavunun ne farkı var ki? Boşu boşuna para sarfedesim yok, demiş.

-Ey padişahım, kendin bilirsin. Eşek yükü kavunu da önceden söylediğim gibi yapacağım.

Sultansöyün, Mirali'nin kendisini tanıdığını aklına bile getirmeyip, ona bir avuç dolusu gümüş para vermiş. Kıskaç vezirlerin gözü gümüş paralardan ayrılmamış. Birinci vezir, Sultansöyün'e döndü:

-Şah-ı âlem, eşek yükü kavuna bu kadar para vererseniz, hazineyi tez zamanda tüketirsiniz, demiş.

Sultansöyün ona:

-Parayı kavun için vermedim, sözü için verdim, demiş.

Sultansöyün, söze para veriyorsanız bize de verin.

Mirali'yi söz ustalığında yenersen sana da bir avuç dolusu gümüş para.

Birinci vezir atını tekmeleyerek, Mirali'nin üstüne doğru yürümüş ve:

-Sen, ya yeryüzünün tam ortasını göster ya da gümüş paranın hepsini bırak, demiş.

Mirali, eşeğinin sağ ön ayağının toynağını gösterip:

-Yerin ortası işte tam burası, demiş.

-Yok, buna inanmam mümkün değil.

-İnanmıyorsan, ölç de görelim.

Birinci vezir ona cevap bulamayınca, ikinci vezir, Mirali'ye hücum etmiş:

-Sen, ya gökyüzündeki yıldızların sayısını bana söyle ya da paraların hepsini bırak.

Mirali, eşeğinin sağrısına vurup cevap vermiş:

-Gökyüzündeki yıldızların sayısı benim eşeğimin kuyruğundaki kolların sayısı kadardır.

-Hayır, bu doğru değil.

-Doğru değilse ikisini de say da öğrenelim.

İkinci vezir de ona cevap veremeyince

üçüncü vezir atına tekme vurarak Mirali'ye doğru yönelmiş:

-Ben, bir soru soracağım. Eğer bunu bilirsen paralar senin olsun, bilemezsen benim.

-Söyle.

-Gökyüzündeki ak tavuk ne söyleyerek bağıyor?

Mirali, bir kulağını gökyüzüne verip dinlemiş ve:

-İkimizin arasında eşitlik yok: sen yukardasın, ben aşağıda. Bu yüzden o sesi tam duyamıyorum, demiş.

Bunun üzerine sinirli vezir attan inmiş:

-Al, benim atıma bin de dinle, demiş.

Mirali, ata bindikten sonra, gökyüzüne kulak verip, Sultansöyün'e bakarak cevap vermiş:

-Gökyüzündeki ak tavuk: at seninki, eşek vezirinki, diyor.

Sultansöyün, Mirali'nin cevabı üzerine ellerini birbirine vurarak gülmüş:

-Mirali, sür! demiş.

MİRALİ İLE TÜCCAR

Mirali'nin sırtına fakirlik tonlarca yük gibi binmiş. Yetmezmiş gibi bir de kuraklık olmuş, köylülerin durumu da çok zorlaşmış. Mirali hayat şartlarının iyileşmesi için tam iki yıl beklemiş. Bu sırada oradan geçmekte olan bir tüccar ona:

-Kim yanımda işçi olarak çalışırsa, bir gün çalıştırıp, altı ayın ücretini vereceğim, demiş.

Mirali, kalbinden "yol yakın da karşılığı çok" diye düşünse de hayat şartlarını, tüccarın yanında işçi olarak çalışmaya mecbur etmiş. Tüccar, bu iki günde yapacağı işin çok zor olduğunu söylemiş. Az gitmiş, uz gitmişler, Amuderya'nın doğu kenarındaki bir köye varmışlar. Birkaç

gün dinlendikten sonra, tüccar:

-Şu iki çuvalı devenin üstüne at da gidelim, demiş.

Bir süre sonra kurumuş bir kuyunun yanına varmışlar. Tüccar:

-Ey yiğit, bir gün boyunca yapacağın iş şu: Kuyunun içine gireceksin. Ben yukarıdan torbaları sallayacağım. Sen, kemik dışında eline gelen her şeyi, taş toprak demeden torbaya koyacaksın. Bitince seni yukarı çekerim. İki çuval dolduktan sonra kuyudan çıkarsın, altı aylık işin böylece tamamlanır, demiş.

Mirali, beline ip bağlayıp kuyunun dibine indiğinde korkudan tüyleri diken diken olmuş. Kuyunun dibinde insan kemiklerinden basacak yer kalmamışmış. Mirali'nin yüreği ağzına gelmiş, beni çıkar diye tüccara yalvarmış. O ise yukardan:

-İşin zor olduğunu, bunun için altı ayın hakkını bir günde vereceğimi sana önceden söylemedim mi? Eğer canından korkuyorsan oyalanma da hemen torbayı doldur!

Mirali, tüccarın emrini yerine getirmekten başka çare bulamamış. Kuyunun dibindeki kemikleri bir tarafa toplayıp belindeki kürekle çakılı kumu torbaya doldurmuş. Bu kumun arasındaki çakıllar, parıldıyor, onun gözünü ahyormuş. Çuvalar dolduktan sonra tüccar:

-Tamam. İpi beline tak da dön, diye bağırmış.

Mirali, kuyunun ağzına gelince, tüccar onun eline bir parça çörek tutuşturmuş:

-İşte, senin tuz hakkın, sağ ol! deyip ipi kesmiş.

Mirali, kuyunun dibindeki kemiklerin arasına güm diye düşmüş. Kendine geldikten sonra, "benim en son durağım herhalde burası olacak" diye düşünmüş. Sultanşöyn'e kızıp kaçtığına pişman olmuş. Du-

rumu iç açıcı olmasa da "yatarak can vermektense kurtulmaya çalışırken ölmek daha iyidir" diye düşünmüş. Küreği ile kuyunun boş olan tarafını kazmaya başlamış, kumun arasında parlayan taşlar gözünü kamaştırmış. İyice yorgun düştüğü sırada küreğin ağzı birdenbire bir çukura gitmiş. Biraz daha kazarak emekleyerek gidilebilecek bir yol açmış. Bu şekilde uzun bir müddet gitmiş. Artık kurtulma ümidini tamamen kaybetmek üzereyken Amuderya'nın kıyısında olduğunu farketmiş. Yine de durumunda bir kolaylaşma söz konusu değilmiş. Karşısında yüksek bir kaya... Tırmanıp çıkmak mümkün değil. Olduğu yerde kalsa dalga gelirse boğulacak... Geri dönse, kuyunun dibindeki kemiklere karışacak. Çaresizlikten aklını kaybetmek üzereyken, büyük bir balık saygıyla arkasından seslenmiş. Mirali, balığın arkasında olduğunu ve kendini çağırdığını duymuş. Balık, yıldırım hızıyla gelip Mirali'yi, Amuderya'nın öbür tarafına geçirmiş. Başından geçen eski bir olayı ona anlatmış:

-Hatırlıyor musun, çocukluk yıllarında denizin kıyısına gelip oynardın. O zamanlar bana her gün ekmek getirir verirdin. Ben senin karşında çeşitli şekillerde yüzer, sana oyun ederdim. Ben büyüdüm, yetiştim. Senin iyiliklerini nasıl ödeyeceğimi düşünüyordum. Sağ ol! deyip yine denizin derinliklerine doğru yüzüp gitmiş.

Mirali, Sultanşöyn'ün yanına gitmeden, birkaç gün içinde, izini süre süre tüccarı bulmuş. Tüccar Mirali'yi tanımamış ve yine işçi olarak tutmuş. Bir gün tekrar aynı kuyunun yanına gelmişler. Tüccar, kuyuya girmesini söylediğinde, Mirali ona:

-Niçin gireyim? demiş.

-Senin altı aylık ücret alacağın ama bir günde yapacağın iş, bu kuyunun içindedir.

-Ben sana işçi olarak hizmet edeceğim.

mi söylediğimde kuyuya gireceğimi söylememiştin ki. Yer üstünde ne iş buyurursan yapayım, ama kuyuya girmeyeceğim. İçinde ne olduğunu ben nereden bileyim?

-Hiçbir şey yok. Korkma da giriver.

-Öyleyse önce sen gir çık, yoksa, ben korkarım.

Tüccar en sonunda kuyuya girmeye mecbur olmuş.

Mirali, tüccarın doldurduğu torbayı çıkarınca ne görsün... Kumun arasında parlayan şeyler altınmış. Tüccar aşağıdan:

-Beni şimdi çek de çıkar. Ondan sonra sen gir, diye bağırdığında Mirali ona:

-Ey tüccar ağa, kuyuya girdin, en sonuna kadar kazıversene. Yukarıdan çekip çıkarmak da kazılmaktan kolay değil, demiş.

Çuvallar dolduktan sonra, Mirali, tüccarı çekmiş. O, kuyu ağzına geldiğinde, onun eline bir parça ekmek tutuşturmuş ve:

-Al, bu senin tuz hakkın! deyip ipini kesip koyvermiş.

Mirali, yüklü deveyi doyurduktan sonra Sultansöyün'e gitmiş. Sultansöyün, Mirali'nin yüküne hayran olmuş:

-Ey Mirali, açlığın beni de etkilediğini, acıktığımı mı düşündün? Deve yükü buğdayı bana getirdin, onu kendin yesen olur mu? demiş.

-Ay sultanım, sultanlar nefesine doymaz. Ben, bunu seni doyurmak için getir-medim, sadece devlet zenginliğinin devlet hazinesinde olmadığını bildiğim için getirdim.

Sultansöyün elini çuvalın ağzından sokunca, aycuna bir parça nemli kum dolmuş. Sultan, elindeki kumu gazapla yere vurup Mirali'ye hücum etmiş:

-Sen, beni ne sanıyorsun? Sen benimle dalga mı geçiyorsun? Bunu yok edin! diye elini kaldırmış.

Mirali'ye içten kin bağlayan vezirler, o gözünü yumup açınca kadar, Mirali'yi askerlerin önüne getirmişler.

Sultansöyün, gazabından, sinirinden sarsılıp, elini alınca koyacağı sırada, avcunda parıldayan altınlara gözü ilişmiş. O, kimseye bir şey demeden, hızla koşmuş, Mirali'nin önüne geçip, onun önünde diz çökmüş.

PADIŞAHIN ÖLÜMÜNE

Mirali, Sultansöyün'ün vezirleri ile anlaşamadığı için Merv'e dönmüş. Aradan bir süre geçtikten sonra, Sultansöyün ona davet üstüne davette bulunmuş. Mirali için de dosttan ayrı olmak kolay değilmiş. O, Sultansöyün'ün ziyaretine gitmeye karar vermiş, fakat, eli boş gitmeyi uygun bulmadığından, bin tane semiz koyun alıp gitmiş. Mirali, koyunları Herat'ın pazarına salınca müşteriler koyunların fiyatını sormuş.

Mirali, koyunları karşılıksız satacağını söylemiş.

-Ne zaman?

-Padişah ölümüne.

Koyunların etrafını çevirip kapış kapış paylaşmışlar. Hatta koyunlar için kavga da etmişler. Koyun alamayanlardan birkaçı gidip, Sultansöyün'e arz etmişler.

-Padişahım, Merv'den bir hayvan tüccarı gelmiş, ölüm cezası verilebilecek bir şey yaptı!

-Ne yaptı?

-Söylemeğe dil varacak gibi değil.

Padişah izin verince, şikayetçiler anlatmışlar:

-O, Herat'ın pazarında, padişah ölümüne yüz koyunu karşılıksız dağıttı.

Sultansöyün sinirlenip:

-O adamı hemen yanıma getirin! diye buyurmuş. Mirali'yi onun karşısına getirmişler.

Sultansöyün, Mirali'yi görünce sevinmiş gibi olsa da kendi ölümünü istediği için gazabını yüreğine sığdıramamış:

-Ey Mirali, bu yaptığın iş nedir?

-Şahım, ben yanlış bir iş yaptığımı sanmıyorum. Sadece yüz tane fakirin karını etle doyurdum.

-Sen, benim ölümümü istiyor musun?

-İzin verirseniz, cevap vermeden önce bir sorum olacak.

-Söyle.

-Allah yüz adamın sözüne mi inanır, bir adamınkine mi?

-Bu ne aptalca soru. Allah hesap mı edecek, hatta ben de bir adamın sözüne inanmam, iki adamın sözüne inanırım.

-O zaman niçin bana hiddetleniyorsun?

-Sen, benim ölümümü istiyorsun sonunda!

-Bir tek ben, senin ölümünü dileyem, yüz adam senin uzun yıllar boyunca yaşamayı diliyor.

Sultansöyün, Mirali'ye nasıl cevap vereceğini bilemeyip:

-Bundan sonra, benim baş vezirimsin, demiş.

PARA HANIM

Mirali, baş vezir olduktan sonra, halkın durumunu, yaşayışını incelemeye başlamış. Bu sırada, Merv'in ırmağı Murgap, hırçın, coşkun bir şekilde akıyormuş. Bir tarafından öbür tarafına geçmek mümkün değilmiş. Mirali, Pendi denen yerden başlayıp bu ırmağın üstüne köprü yapması konusunda Sultansöyün'e fikir vermiş, bu köprü'nün hem iktisadî açıdan hem de savaştan açısından önemini göstermiş, anlatmış. Sultansöyün, Mirali ile yaptığı görüşmeler sonunda bu işin uygun olduğunu tastiklemiş ve buraya bir köprü yaptırmayı kabul etmiş. Köprü, kalıcı olması için

taştan yapılmış. Bu köprüye "Taşköprü"¹ denmiş ve adı böyle kalmış.

O zamanlar, Saragt'ta yaşayan zengin bir dul hanım varmış. O parasını koyacak yer bulamazmış. Kendi kendine: "Sultansöyün, Murgab'ın üstüne taştan köprü yaptıracak olursa, ben de Tecen ırmağının üstüne taş bir köprü yaptırayım. Benim köprüm onunkinden daha sağlam, daha gösterişli olsun. Sultansöyün, bir gün gelir, yolu düşer onun üstünden geçer. Belki ben, bu köprü sayesinde onun gönlünü çalarım" diye düşünürmüş. Paralı hanım, hakikaten de, Saragt'ın yarım günlük uzağına taştan, kalıcı, sağlam bir köprü yaptırmış. O köprüye daha sonraları "Para hanım" adı verilmiş. (Bu köprü halâ duruyor.)

Günlerden bir gün, askerıyla giden Sultansöyün'ün yolu bu "Parahanım" köprüsüne düşmüş. Adı geçen zengin hanım Sultansöyün'ün geleceğini öğrenip, süslenip, takıp takıştırıp çıkmış. Bu şekilde belki sultanın gönlünü çalarım, belki köşkün sahibi ben olurum diye düşünmüş.

Sultansöyün, köprüye doğru geldiğinde, zengin hanıma gözü ilişmiş, Mirali'ye doğru bir mısıra şiir söylemiş:

"Bezenip çıkdı giyip, sarı renkli göynek ipekliyi."

Mirali, Paralı Hanımın hilesinden haberdar olduğu için, Sultansöyün'e şiirle cevap vermiş:

"Geçme namert köprüsünden, ko aparsın sel seni."

Sultansöyün atının başını çekse de Mirali'nin cevabına razı olmayıp bunun sebebini sormuş:

-Paralı hanım benim için, benim devletim için büyük bir iş yapmış. O, varlığının yarısını harcaıyıp, köprüyü yaptırmış. Buradan geçmemenin sebebi nedir?

-Devlet için, halk için gam, kaygı çeken insanın ayağının tozunu gözüne sürme

yapsan azdır. Ama, bunun sebebi başkadır. Paralı hanım "Parahanım", at için, şöhret için yaptırdı. Görmüyor musun, onun köprüsü "Taşköprü"den daha heybetli. Eğer sen buradan geçersen Paralı hanım ilk önce "Sultansöyün bana baş eğdi, Horasan'ın sultanı şimdi iki tane oldu, biri de benim" deyip bütün dünyaya bunu duyurur. İkinci olarak, köprünün iki tarafına nöbetçi koyup gelen geçenden ücret alıyor. Köprünün maliyetini on kat fazlasıyla çıkarıyor.

Sultansöyün, Mirali'nin verdiği cevabın doğruluğuna kanaat getirdikten sonra, kıvrıla büküle akan büyük ırmağa göz gezdirmiş ve:

-Durum buysa, şimdi ne yapmak gerekir? diye sormuş.

Mirali:

-Ne olursa olsun deyip endişeyle iş yapılmaz! deyip atına bir kamçı vurmuş. Sultansöyün'ü ve bütün orduyu peşinden götürmüştü.

Keremli ırmak kendi göğsünden yol verip, askerlerin birini bile almamış.

BENDEN DE YÜZ ALTIN

Sultansöyün kendi kendine bir müddet düşündükten sonra, sonunda Mirali'ye görüşünü sormuş:

-Dostum Mirali! İnsan güçlü olunca azgın oluyor. İnsanın bilerek veya bilmeyerek işlediği günah az değildir. Bunun için Mekke'ye gideyim mi yoksa başka yerden mi ümit bekleyeyim? Bir pfre bağlansam, "günahımın affedilmesine, günahlarımdan arınmama sebep ol" deyip yalvarsam mı diyorum. Sen, bu konuda ne dersin?

-İlk söylediğimize katılıyorum, sonrakilere katılmıyorum.

-O nedir?

-Günah kazanmış olduğuna inanıyo-

rum, ama onu pîr eliyle yıkabileceğine inanmıyorum.

-Öyleyse ne yapmak gerekir? Bilerek ya da bilmeyerek yaptığım haksızlıklar beni mahvediyor.

-Benim sana söyleyeceklerim şu: Sen Mekke'ye de gitmekten vazgeç. Pîr de arama, hangi hizmeti yapacaksan, hangi iyiliği düşünüyorsan kendi halkına, kendi insanların için yap. Bu ülkede Allah adı vardır.

Sultansöyün, Mirali'ye cevap vermeden düşünmeye devam etmiş. Onlar, günlerden bir gün uzak bir yere ava gitmişler. Bakmışlar ki, onların gittiği yerde doğru, kırık bir yerde kabaca, karaca bir ev yapılmış. Vezirlerden biri o evle ilgili bilgi toplayıp o evde bir pîr kadının yaşadığını Sultansöyün'e anlatmış.

Sultansöyün, Mirali'yi yanına çağırıp, sevincini anlatmış:

-Hüdâ verirse kuluna, getirip koyar yoluna, denilen atasözü var. Hüdâ, bana yardım etti: piri bana ya da beni pîre gönderdi. Şimdi ben gidip ona tâbi olayım, diyorum.

Mirali, Sultansöyün'e bakıp gülmüştü:

-Ey Sultanım, yaptığın bunca işi az mı görüyorsun?

Sultansöyün, Mirali'ye kızmış:

-Üstüme kaygı, gam basıyor. Seninse aklına oyun geliyor.

-Ey sultanım, öfkelenmeyin. İnsan şeklindeki insan, kendi yurdunda, il içinde yer bulur. O kadının böyle ortaya çıkması sebepsiz değildir.

-Nasil soygunculuk yaptığımı, düşünebiliyorsun?

-Onun ne için buraya yerleştiğini üç yüz altın verirseniz, bendeniz sayar dökerim, size de gösteririm.

Padişah pîr kadını değil de Mirali'yi

sınamak istemiş: Hiç olmazsa ona ömrümde bir defa ondan üstün gelirim deyip üç yüz altın vermiş.

Onun kapısına gidip gelen vezirler, kadının takva sahibi oluşu, erkekleri kabul etmeyişi, namahreme yüzünü açmayışi hakkında gördüklerini ballandıra ballandıra anlatmışlar.

Mirali, bu karaca eve varıp, kapısını bekleyen kadına dönmüş:

-Gidip pirinize, uzun yoldan gelen bir adam sadece sizin yüzünüze bakma karşılığı olarak yüz altın getirmiştir, deyin, demiş.

Nöbetçi kadın gidip haber vermiş. Pir hanım:

-Yok, yok diye bağırmış. O anda avcunu kaşımış ve gökyüzünü dinleyip: "hoş, hoş" diye seslenmiş. Ondan sonra nöbetçi kadına bakıp: -hatıftan nida geldi, bırak gelsin demiş.

Mirali, pir kadına yüz altın verip gülererek yüzüne bakmış ve sesini çıkarmadan gitmiş. Ertesi gün tekrar gidip nöbetçi kadına şöyle demiş:

-Pirinize gidin ve şöyle deyin: O adam yine geldi. O size yüz altın daha getirmiş. Onun amacı sizi sadece bir defa öpmek.

Nöbetçi kadın gidip bunları anlatınca pir kadın bağıırıp çağırılmış:

-Yok, yok, Allah saklasın!

Kadın yine avcunu kaşayıp gökyüzünü dinleyip: "Yok! Ayıp olur! Niçin!" Bir seferliğinden bir şey olmaz. "Ey perverdigâr. Emrini yerine getirmekten başka çarem var mı?" diye konuşmuş ve nöbetçi kadına bakıp:

-Hatıfdan nidâ geldi. Git, söyle, gelsin demiş.

Mirali, orta yaşlı, sarı benizli kadının yanına elini koyup kendi elini öptü gitmiş.

Mirali, üçüncü gece de gideceği zaman

Sultansöyün'e:

-Siz, bu kadının nasıl bir pir olduğunu öğrenmek istiyorsanız, bu gece evin yanına saklanıp dinleyin! demiş. Tekrar gidip şöyle demiş:

-Siz pirinize gidip şöyle deyin: O adam yine geldi. Size yüz altın daha getirmiş. Onun maksadı sadece pir kadının üç adım-lık yakınında bir gece yatmak deyin.

Nöbetçi kadın içeriye haber verdiğinde pir, bu sefer bağıırıp çağırılmadan avcunu kaşayıp gökyüzünü dinlemiş, kendi kendine mırıldanmış: "Ey Allah'ım, ben namahremi yanımda nasıl yatırayım? Nasıl, nasıl?" Namahrem değil! Allah'ın iradesi ile. Allah'ın emri böyleyse ben ne yapayım?"

Pir kadın, Mirali'yi üçüncü gece yanında yatırmış. Çoktan beri erkek kokusu almamış olan dul kadının kemikleri gevşemeye başlamış. Gerinmiş, içini çekmiş, rüya gören biri gibi davranıp: "Yavaş ol, yavaş ol" diye mırıldanmış. Mirali'nin kıpırtısı olmadığı için, kadın uykuya dalmış biri gibi yapıp döne döne onun yanına gitmiş. Mirali, bu durumda da hiçbir şey hissetmeden, hafif hafif horuldayıp yattığı için, kadın en sonunda dayanamayıp, Mirali'nin boynuna kolunu dolamış. Mirali, irkilip uyanmış, geri çekilecek olmuş. Kadın onu bırakmadan:

-Yüz altın senin olsun, diye seslenmiş.

Mirali:

-Yok, ben Allah'ın lânetine gelemem, deyip onun elinden kurtulmağa çalışmış.

Pir kadın titrek bir sesle:

-Allah'ın emri böyle, iki yüz altın senin olsun, demiş. Mirali:

-Bana Allah'tan böyle bir buyruk gelmedi! deyip yine boynunu çekmiş.

-Var, var! Hatıftan nidâ geldi. Üç yüz altın senin olsun, deyip, pir kadın Mirali'yi sıkıca kucaklamış.

Mirali, kadının güçlü kolları altında:

-Hayır, hayır, olmaz! diye bağırması.

Dışarda olanları dinleyen Sultansöyün duramayıp:

-Mirali, benden de yüz altın! diye bağırmış.

KİM GÜNAHKÂR

Sultansöyün bir gece büyük bir meclis kurup Mirali'yi de bu meclise çağırması. Mirali bu meclise gitmek istediğinde karısı onun boynuna sarılıp ağlayıp yalvarmış:

-Senin vaktinin çoğu toplantıda, mecliste geçiyor. Sensiz benim halim harap. Seni görmediğim zaman, yüreğim eriyip akıp gidiyor. Sensiz benim günüm doğmasın, ayım gökyüzünde kalmasın. Sen kalk, dünya kalksın. Seni bana Allah'ım çok görmesin. Çabuk git de çabuk gell..

Mirali, hanımının gönlünü almaya çalışmış:

-Ben nerde olursam olayım, yüreğim sendedir. Benim de senden ayrılışım yok, ama devlet işleri evde oturmama imkân vermiyor. Sen gönlüne hiçbir şey getirme, sabırlı ol.

-Senin söylediklerini düşünüyorum. Seni düşünüp senin süretini gözümün önüne getirdiğim zaman, dar dünyam genişliyor. Git, rahat ol, işin ne zaman biterse o zaman gel.

Mirali giderken onun karşısına keyfi yerinde bir çoban çıkmış. O, elindeki dayığı da sallayıp fırlatarak, sevinçle oynayıp şarkı söyleyerek geliyormuş. Mirali, o çobanın keyifli haline hayran kalıp sormuş:

-Sevgili çoban, çobanlar adet üzere sabırsızlanmaz, geniş yürekli, sabırlı olurlar. Senin neşen, keyifli oluşun benim de gönlümü açtı. Eğer mümkünse, bu sevincinin sırrını bana da söyle. Ben de senden ders almaya çalışayım.

-Benim yüreğimin coşkun denizi dalga vuruyor. Bu coşkunluğu bütün dünya öğrenmek, fâş etmek istiyor. Ama bu öyle giz-

li bir sırdır ki, onu açıklamak mümkün değil.

-Şu anda yol üstünde ikimizden başka hiç kimse yok. Bu sırrın sadece ikimizin arasında kalması için söz de veririm.

-Bu gün Sultansöyün büyük bir meclis kuruyormuş. Mirali'yi de o meclisine çağırıyor.

-Doğru.

Çoban, Mirali'nin kulağına fısıldamış:

-Mirali'nin hanımı öyle genç, öyle tatlı ki. Ben, onunla dost oldum. Biz de o gelinle bu gece öyle bir meclis kuracağız ki canın çeksin. İşte dostum, bu keyif, bu coşkun aşk, beni böyle mestediyor.

Çoban sözünü bitirince dayağını saz gibi yapıp şarkı söylemeye başlamış:

Kumdan ovidan geçti göçün

Kum olmasın ense saçın

Güzün koyverilen toklu² koçun

Arzu erin düşman imiş...

Çobanın söyledikleri, şarkısı Mirali'yi rahatsız etse de o kendini tanıtmamaya çalışmış:

-Hani, Mirali'nin evi öyle sağlamış. O, bir tarafa gittiğinde, avlusunu dışardan kilitleyip gidermiş diyorlardı?!

Çoban, tüylü şapkasının içinden birkaç anahtar çıkarıp şıkırdatmış ve yukarı fırlatıp tutmuş:

-İşte gördün mü, Mirali'nin anahtarı kendi cebinde, benim anahtarım şapkanın içinde.

Mirali, çobanı sevindirmek için:

-Hay, aferin! deyip anahtarları alıp gözden geçirince ne görürsün?! Cebindeki anahtarların benzeriymiş. Yahu, Mirali'nin anahtarları tekmiş diyorlardı da?!

-Be dostum, sen Mirali'nin iç durumu nu da biliyor musun, onları söyle. Sen onunla aynı obadan mısın acaba?

-Obadaş değilim. Fakat, onun hizmetkârlarından biriyle tanıştım.

-Tanıştıysan, onun anahtarlarının bir defa kaybolduğunu işitmedin mi?

-Doğru, doğru. Buna benzer bir şey söylenmişti.

-Eee işte, bu anahtarcıkları kaybeden onun hanımıdır. Bu anahtarcıklar, önceleri tılsımlı kapıları da bir defa açmıştı. Nasipse, bu gece de açar. Yaşasın, çobana böyle nimet bahşeden Mirali! Fakat dostum, bu sırları sen o hizmetkâr yoluyla halka fâş etmesin. Şunu da unutma: Dedikodunun cezası kara kılıçtır. Eğer böyle bir haber ortaya çıkacak olursa, senin şu azıcık sakalın benim elim, şuncağız böğründe benim ak saplımdır! Anlaşıldı mı?

-Laf getirip götürenin babasına lânet! deyip çenesindeki sakalını çobanın kirli elinden zorla kurtarmış.

Mirali, Sultansöyün'ün köşküne varınca, onun sorduğu sorulara bile cevap vermeyip sorutup oturmuş. Sultansöyün onu rahatlatıp sevindirmek için, konuşturmak için ne kadar uğraşsa da hiçbir çare bulamadığı için hiddetlenmiş:

-Katır ahırına koyun, diye hükmetmiş.

Mirali, katırların anırışlarını, birbirlerini tekmelemelerini seyretmek, gönlünü konuşturmakla gecenin yarısını geçirmiş. Birdenbire, padişahın en güzel ve gösterişli hanımı nazik ellerinin üstünde bir tabak pilav getirip, katırcının yanına gelmiş. Katırcı ela gözlerini belirtmiş:

-Haramzade, niçin geç kaldın? deyip elindeki dayağı ile güzel perinin nazik bedenini mosmor etmiş.

Mirali, altın bulmuş gibi sevinip, kendi öcü alınmış gibi olup şarkı söylemeye başlamış.

Sultansöyün, Mirali'nin neşeli sesini duyup:

-Mirali'yi yanıma getirin! diye emretmiş.

Sultansöyün dostunun sevinçli halini görüp, mutlulukla konuşmuş:

-Ey dostum, seni köşkte konuşturmak mümkün olmadı, katır ahırında ise şarkı söyledin. Bunun sebebi nedir?

Mirali, yolda çobana rastladığı için ke derlendiğini, katırların ahırında Sultansöyün'ün en iyi, en sevdiği hanımının doğduğunu görünce sevincinden şarkı söylediğini anlatmış.

Sultansöyün, hanımının katır ahırına gidişi yüzünden şüpheye düşünce, Mirali:

-İnanmazsan git de hanımının sırtına bak ve gör, demiş.

Sultansöyün, hanımının sırtına bakınca ne görsün?! Hakikaten de mosmor imiş.

Sultansöyün, ne yapacağını bilemeyip Mirali'ye:

-Gel, ikimiz de başımızı alıp gidelim, demiş.

Mirali, buna razı olmasa da padişahu vazgeçirmeye gücü yetmemiş.

Onlar, az gidip uz gidip tarlalara varmışlar. Görmüşler ki, tarla sürüp duran yaşlı adamın sırtında ağır bir sandık varmışmış. Onlar, hayretle, yaşlı adama sormuşlar:

-Ey ihtiyar, sırtındaki sandık nedir? Onun, çalışmada sana çok zararı oluyor gibi.

Yaşlı adam, ağır sandığın altından hışırdayarak cevap vermiş:

-Ey yeğenlerim, lüzumlu taşın ağırlığı olmaz.

-İşini bitirinceye kadar o taşı yakınına bıraksan olmayor mu?

Bunun üzerine adam onlara fısıltılı bir sesle cevap vermiş:

-Bunun içinde, benim genç hanımım

var. Ben, onu seviyorum. Hiç kimseye hat-ta cansız yatan kara toprağa da inanmıyo-rum. O, benim gözümtün öntünden ayrılır-sa, biri onu yoldan çıkarır, biri onunla ge-zecek olur. Bunun için de onu daima ya-nımda taşıyorum.

Böyle iyi korunan güzel hanımın sesi-ni duyunca, Sultansöyün heveslenmiş. Yaşlı adama yalvarmış:

-Ağam, bu kadar güzelse sandığın ağ-zını bir aç, biz de onu bir görelim.

Yaşlı adam sandığın ağzını açınca içindeki gelinin yanından gösterişli bir ca-hil çıkıp, kaçıp gitmiş.

Yaşlı adam sakalını tutup, başını sal-layınca Sultansöyün pişmanlıkla Mirali'ye dönmüş:

-Mirali, geri döndüğümüzde kadın milletinin hepsini yok etmek için emir ve-relim.

Mirali, Sultansöyün'e dikkatle bak-mış:

-Padişahım, bu sözü gerçek mi söylü-yorsunuz yoksa şaka mı yapıyorsunuz?

-Şaka ancak senin aklına gelir.

-Kadın milletini yok etmenin sebebi nedir?

-Görmüyor musun niçin olduğunu?

-Birincisi, kadın milletiyle birlikte er-keğinki de yok olur. Biz ikimiz, dünyanın en son insanları olarak numüne olarak ka-lırız. İkincisi ben bu işte sadece hanımları suçlu görmüyorum.

-Öyleyse kim suçlu?

-Sen de suçlusun, ben de.

Sultansöyün, Mirali'ye hiddetle bağır-mış:

-Seninle iki defa çöle çıktım diye Sul-tansöyün bütünüyle güçten düştü diye mi düşünürsün? Sen, beni ayıplayacak kim oluyorsun?

Mirali, Sultansöyün'ü sakinleştirmeye çalışmış:

-Sultanım, eğri oturup doğru konuşa-lım: Senin kırk tane hanımın var. Onlar se-ni kırk günde bir görüyorlar. Kadın da in-san. Onun da duygusu, isteği erkeklerinki ile aynı. Bence, senin kırk hanımından bi-rinin ayağını biraz eğri basmasında sen-den başka günahkâr yok...

Sultansöyün, Mirali'nin sözünü kesip sormuş:

-İyi, benim hanımım kırk taneymiş. Seninki kaç tane? Senin günahın nedir?

Mirali, cebindeki anahtarları çıkarıp şingirdatmış:

-Benim hanımım bir tane ama işte gö-rüyor musun, onu kilitleyen, kafeste sakla-yan kırk anahtarım var. Benim günahım da işte bu anahtarlarda! deyip anahtarları elinin tersiyle fırlatmış.

Mirali'nin söylediklerini ciddi bir şe-kilde dinleyen adam, yanındaki sandığı te-pesine kaldırmış ve büyük bir taşa sinirle çarpmış: sandığın her bir parçası bir tara-fa dağılmış.

Sandığın içinden çıkan gelin kocasının boynuna sarılmış:

-Sen beni şu nefis havayı teneffüs et-mekten mahrum ettiğin için, ben senin acı çekmeni istedim. Sen benim şu koca ciha-nın şevkinden zevk almama izin verdiğin için, sana çektiğim acıyı sona erdirmek, ta ölünceye kadar senden başka erkeğe kö-tü bir zanla bakmamak konusunda, şu iki şahidin öntünde söz veriyorum.

Mirali'nin ve gelinin sözlerinden etki-lenen Sultansöyün de: "ben de kırk hanı-mımdan birinin dışındakileri boşayaca-ğım" deyip bağırarak harekete geçmiş ve göz açıp kapayıncaya kadarki zaman zar-fında düşüncesini farklı bir konuyla ilgi-lenmeye başlamış:

-Görürüz ya? diye seslenmiş.

**IHTİYÂRSIZ ŞAH OLMAKTANSA
IHTİYÂR SAHİBİ DİLENCİ OLMAK
İYİDİR**

Sultansöyün ile Mirali gezmek için çıktıklarında bir kadının yanına varmışlar. Bu kadının sırtındaki gömleğin en az kırk yaması varmış. Ama giyiminin eskiliğine, yırtık pırtıklığına bakmadan, gayet keyifli davranıyormuş. Mirali ile Sultansöyün, kadına hayran hayran bakarken kadını tanımışlar. Bu kadın, Mirali katırların ahırında hapisten yanına gelen, sonra da Sultansöyün'ün saraydan kovduğu hanımıymış.

Sultansöyün, Mirali'nin kulağına fısıldamış:

-Eski hayatı mı iyi şimdiki hayatı mı? sor bakalım, demiş.

Mirali ona:

-Hangi hayatının iyi olduğu, bence malum. Ama, senin gönlün olsun diye sorayım, deyip geline dönüp sormuş:

-Ey gelin, sen, bir zamanlar sarayda yaşıyordun, giydiğin ipek, yediğin baldı. Senin şimdi eski, yırtık pırtık elbiselerin vücudunu zorlukla örtüyor; vücudunda karganın çokacağı kadar et bile yok. Çekinme de söyle: önceki hayatın mı iyi, şimdiki mi?

Kadın yaşmağını bütünüyle açıp cesurca cevap vermiş:

-Ben sarayda iken kırk hanımdan biri idim. Benim kapıma sultanın ayağı kırk günde bir ancak basardı. Benim yanımdaki sırdaşlarım, benim gibi kafesdekilerdi ve hayatın zevki, lezzeti bize haramdı. İpek deyip giydiğim ört olup örtse, bal deyip yediğim ağı olup geçerci. Şimdi ise, kendi elim, kendi yakam. Kocam beni seviyor, ben de onu seviyorum. Aç kalınca onun bana bir tebesüm etmesi, bana yiyecek oluyor; çıplak kalınca onun bir tek sözü üstüme giyim oluyor. Sordunuz mademki söyle-

yeyim: kendi ihtiyârına sahip olmayan şah olmaktansa, ihtiyârına sahip bir dilenci olmak daha iyi.

Mirali, Sultansöyün'ün yüzüne manidar ve soran bakışlarla bakınca, Sultansöyün:

-Nasıl, kırk hanımından biri dışındakileri boşa demek mi istiyorsun? demiş.

Mirali, Sultansöyün'ün yüzüne minnettarlıkla baktıktan sonra:

-Sultanın keskin zekasına hayranım! demiş.

Sultansöyün elindeki kamçısını eğrin kaşına vurarak şakırdatıp biraz düşündükten sonra, Mirali'ye nasıl cevap vereceğini, neye karar vereceğini bilemeden atının dizginlerini gevşetmiş.

SAMAN ALTINDAN SU YÜRÜTEN

Sultansöyün, Mirali'yle avdan dönerken, bir köyün kenarında, güzel bir gelin görmüşler. Onun ay gibi yüzü, salınarak yürüyüşü, Sultansöyün'ün yüreğini hoplatmış. Sultansöyün, Mirali'ye yalvarır gözlerle bakıp:

-Mirali, sen benim baş vezirimsin, halimi sadece sen anlarsın. Bana akıl ver: bu gelini nasıl alabilirim? Mirali:

-Hiçbir şekilde, diye açık bir cevap vermiş.

-O, benim yüreğimi aldı gitti, şu anda boş bir gövde olarak kaldım. Eğer onu alamazsam o zaman vay halime.

-Sultanım, siz akıl yolundan ayrılmayın. Başka birinin hanımını almak olur mu? Buna halk ne der? Bu işten uzak durun! Yoksa halk sizden nefret eder, yüz çevirir.

Sultansöyün, Mirali'ye razı olmadığını söylemiş ve niyetinin ne olduğunu anlatmış:

-Sen, bana bir akıl verme de, git o gelinin kocasına akıl ver. O gelini mutlaka alacağım. Ama zorla değil, oyuna getirir yi-

ne alırım. Böylece, halk da bana gücenmez.

Sultansöyün biraz dinlenmek istemiş ve gelinin kocasını çağdırtmak için bir hizmetkârını köye göndermiş. Mirali ise, o köyde bir dostunun olduğunu ve onu ziyaret edeceğini söyleyerek Sultansöyün'den izin istemiş.

Mirali, gelinin girdiği eve gitmiş, gelinin kocasına bir çırpıda Sultansöyün'ün niyetinin bozulduğunu, onu şimdi çağdırtacağını, sultan ne emrederse, olur deyip dönmesini, ona cevap vermek gerektiğinde onu kollayacağını anlatmış.

Mirali dolaşıp geldikten sonra, gelinin kocasını Sultansöyün'ün yanına getirmişler. Sultansöyün, gelin hakkında hiçbir şey söylememiş, başka sorular sormuş:

-Adın ne?

-Garaguduk.

-Garaguduk? Güzel! Benim el içine çıktığım zaman değişen bir huyum var: Hangi köyde farklı bir durum, farklı bir insan var diye sorarım. O adamları yanıma çağırıp her birine farklı bir iş buyururum. Yerine getirene hürmet ederim, yerine getiremeye lanet ederim. Sen de bu köyün farklı insanlarındansın. Senin hem adın değişik, hem görünüşün. Belki başka farklı yönlerin de vardır. Benim bu huyumu nasıl değerlendiriyorsun? Bunun üzerine adam:

-Şahların huzurunda olmak, şahların hizmetinde bulunmak, herkese nasip olacak bir baht değildir. Sultanım ne emrederse canla başla yerine getiririm, demiş.

Sana bir aygır, bir çift öküz, on tane de erkek koyun vereceğim. Bunların hepsini altı ayda kuzulatacağın.

Garaguduk, sultanın önünde baş eğmiş.

Mirali soru sormak isteyince, Sultansöyün parmağını kaldırmış. Ama cemaat-teki yarı sağlam yarı deli biri Sultansö-

yün'ün orada bulunduğunu unutup:

-Garaguduk rezil oldu. Erkek canlıyı kuzulatmak da olur mu? demiş.

Garaguduk ona cevap vermiş:

-Allah'ın iradesiyle her şey olabilir. Padişahlar, yeryüzünün Allahıdır. Padişah olacak dedi mi, mutlaka oldurun!

-Hay aferin! diyen Sultansöyün onun sırtına vurmuş.

Aradan altı ay geçtikten sonra, Sultansöyün'le Mirali yine o köye gitmişler. Sultansöyün, hizmetkârını adamı çağırması için gönderince, Mirali de yine, dostumla selâmlaşayım diye bir müddetlik izin almış.

Mirali gitmiş, Garaguduk'a ve hanımına birkaç söz öğretmiş.

Mirali gittikten sonra, Sultansöyün Garaguduk'u çağırmış.

-Garaguduk hasta yatıyor diye haber gelince, "hanımını getirin" diye emretmiş.

Gelin gelince, Sultansöyün ona sormuş:

-Hani Guduk?

-Doğum sancısı tuttuğu için yatıyor.

Sultan, geline gülümseyerek bakıp:

-Erkek adam da çocuk doğurur mu? diye sormuş.

-Ey sultanım, öküz, dana doğurduğuna; aygır, tay, erkek koyun, kuzu doğurduğuna göre, erkeğin de çocuk doğurması garip değil! diye cevap vermiş.

Sultan, gelinin cevabına bir karşılık bulamamış ama, bunun, gelinin kendi bulabileceği bir cevap olmadığını bildiği için de Mirali'ye doğru parmağını uzatmış:

-Ey saman altından su yürüten. Bu işte senin parmağın var.

Mirali ona baş eğip:

-Sultanım, bunda benim günahım yok, ben, sadece sizin emrinizi yerine getirdim, demiş.

-O, hangi emir?

-Bana akıl verme de git onlara akıl ver demedin mi?

Sultansöyün kötü niyetinin gerçekleşmeyeceğini anlayınca, o gelin ile kardeş olup sarayına dönmüş.

BİZ ADAM DEĞİL MİYİZ?

Sultansöyün bütün Horasan'a hükmetse de bir sineğe hükmedememiş. Mirali'ye dönüp:

-Sineğin olmadığı bir yer var mı ki? diye sormuş.

Mirali:

-İnsanın olmadığı yerde sinek olmaz!

Sultansöyün kendi kendine: "Mirali'yi bu sefer yeneceğim." diye düşünmüş ve:

-Ata bin! demiş.

Bir sahraya vardıklarında, bir sinek vızlayarak gelmiş, Sultansöyün'ün yüzüne konmuş.

Sultansöyün, Mirali'ye bakıp:

-İnsansız yerde sinek olmaz dememiş miydin? Bu ne, sinek değil mi? demiş.

Mirali ona:

-İkimiz neyiz, insan değil mi? diye cevap vermiş.

KISA YORGAN

Sultansöyün vekillerinin aklını, anlayışını ölçmek için hepsini saraya toplamış ve kısa bir yorganı baş aşağı kellesine bürüyüp bacaklarını açıp yatmış; vekillerine bu yorganla ayağını da örtün, diye emretmiş. Vekiller ne kadar düşünseler, ne kadar çare arasalar da bir yolunu bulamamışlar.

Sultansöyün en sonunda yorganın altından:

-Mirali sen yok musun? diye bağırılmış.

Mirali:

-Sultan hiddetlenmeyecekse yorganla ayağınızı örteyim, demiş.

Sultansöyün'ün yorganın altından sesi gelmiş:

-Yorganı ayağımın altına kadar yetiremezsen, o zaman sinirlenirim.

Mirali yanında duran kamçıyı almış ve sultanın çıplak bacaklarına kuvvetlice vurmuş:

Sultanın ayakları anında yorgana bürünmüş.

Sultan yerinden kalkıp:

-Niçin vurdun? diye sorunca, Mirali ona:

-Emrini yerine getirip yorganı ayağına kadar yetirdim. Aslında sen niçin ayağını yorganına göre uzatmadın? diye cevap vermiş.

NİÇİN GÜLÜYOR?

Bir zengin, Sultansöyün'ü düğününe çağırılmış. Sultansöyün, Mirali'ye "yarın tan atma zamanında, alaca karanlıkta yola çıkarız, hazırlıklı yat", diye emretmiş.

Mirali, bu duruma şaşırıp:

-Niçin alaca karanlıkta? diye sorunca o:

-Günün doğuşunu görmeyeli uzun zaman oldu. Günü yolda doğuralım, diye cevap vermiş.

Daha sonra da hizmetkârlarına:

-Mirali'nin atına yem vermeyin de torbasına katık koydurup giydirin, diye emretmiş.

Mirali, Sultansöyün'ün cevabına kanaat etmemiş. Karanlıkta yola çıkmak istemesinin bir sebebi olmalı diye düşünüp gece atına bakmaya gitmiş. Bakmış ki, atının dudakları sırtmış, dişleri parlayıp duruyor. Mirali, bunu Sultansöyün'ün yaptığını anlayıp hemen bir çare düşünmüş ve gitmiş, onun bineceği atın kuyruğunu dibinden kesmiş.

Tan atma saatlerinde yola çıkıp günün doğuşunu yolda seyretmişler. Sultan-